

джане / Д. Ю. Мамедов // Международный медицинский журнал. – 2009. – № 3. – С. 124–128.

14. Vardoulakis S. Health Effects of Air Pollutants / S. Vardoulakis, X. Phoon, C. Ochieng // Human Exposure to Pollutants via Dermal Absorption and Inhalation. – Springer Netherlands, 2010. – Vol. 17. – P. 143–184.

15. Шумна Т. Є. Характеристика предикторів алергічних захворювань у дітей / Т. Є. Шумна // Перинатологія і педіатрія. – 2009. – № 2 (38). – С. 47–52.

16. Less air pollution leads to rapid reduction of airway inflammation and improved airway function in asthmatic children / G. Renzetti, G. Silvestre, C. D'Amario [et al.] // Pediatrics. – 2009. – Vol. 123 (3). – P. 1051–1058.

17. Air pollution and allergens / J. Bartra, J. Mullol, A. del Cuvillo [et al.] // J. Investig. Allergol. Clin. Immunol. – 2007. – Vol. 17, Suppl. 2. – P. 3–8.

18. Wu Yi-Hua. Characteristics, determinants, and spatial variations of ambient fungal levels in the subtropical Taipei metropolis / Yi-Hua Wu, Chan Chang-Chuan, Rao Carol Y. // Atmospheric Environment. – 2007. – Vol. 41, Issue 12. – P. 2500–2509.

19. Бродская О. Н. Курение — русская рулетка замедленного действия / О. Н. Бродская // Астма и аллергия. – 2008. – № 2 (45). – С. 16–17.

20. Розповсюдженість медикamentозної алергії на Буковині / Н. М. Каспрук, А. М. Каспрук, А. В. Чиняков, О. О. Хомко // Буковинський медичний вісник. – 2010. – Т. 14, № 1 (53). – С. 32–34.

21. Вознесенский Н. А. Про лекарственную аллергию / Н. А. Вознесенский // Астма и аллергия. – 2008. – № 4 (47). – С. 7.

22. Harnett W. Parasitic nematode modulation of allergic disease / W. Harnett, M. Harnett // Curr Allergy Asthma Rep. – 2008. – Vol. 8 (5). – P. 392–399.

23. Calvert J. Ascaris, atopy, and exercise-induced bronchoconstriction in rural and urban South African children / J. Calvert, P. Burney // Journal of Allergy and Clinical Immunology. – 2010. – Vol. 125, Issue 1. – P. 100–105.

24. Sorensen R. Does parasitic infection protect against allergy? / R. Sorensen, P. Sakali // J. Pediatr. (Rio J). – 2006. – Vol. 82 (4). – P. 241–242.

25. Cooper P. J. Human allergy and geohelminth infections: a review of the literature and a proposed conceptual model to guide the investigation of possible causal associations [Електронний ресурс] / P. J. Cooper, M. L. Barreto, L. C. Rodrigues // British Medical Bulletin. – 2007, Jan 4. – Режим доступу : <http://bmb.oxfordjournals.org/cgi/reprint/ldl015v1>.

26. Harnett W. Therapeutic immunomodulators from nematode parasites [Електронний ресурс] / W. Harnett, M. Harnett // Expert Reviews in Molecular Medicine (2008), 10: e18 Cambridge University Press. – Режим доступу : <http://journals.cambridge.org>

27. Вітик Л. Д. Підвищення ефективності специфічної алерговакцинації у хворих на поліноз шляхом корекції імунологічної реактивності : дис. ... канд мед. наук : 14.03.08 / Вітик Лілія Дмитрівна ; Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. – К., 2007. – 180 с.

28. Kling S. Viral vaccination and allergy / S. Kling // Current Allergy & Clinical Immunology. – 2009. – Vol. 22. – N 4. – P. 173–178.

29. Використання САВ і антигістамінного препарату «Опатазол» у комбінованій терапії полінозу у дітей / Т. Л. Процюк, О. В. Чирпа, Н. М. Суркова [та ін.] // Вісник ВНМУ. – 2009. – № 13 (2). – С. 379–382.

УДК 61:93(47+57)

О. В. Шальнова-Козаченко

ІСТОРИКО-МЕДИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПУБЛІКАЦІЯХ «ОДЕСЬКОГО МЕДИЧНОГО ЖУРНАЛУ» (1997–2010): ПІДСУМКИ ТА ЗАВДАННЯ

Одеський національний медичний університет

Вступ

Серед різноманіття напрямів наукових пошуків авторів «Одеського медичного журналу» (ОМЖ) в усі часи його існування привертають увагу історико-медичні дослідження (ІМД). Для їх подальшого розширення і поглиблення вважаємо за необхідне показати, що історія медицини (ІМ) як спеціальна історична дисципліна вивчає розвиток теорії та практики медицини, досліджень; становлення наукових і клінічних шкіл, медичних спеціальностей, їх взаємозв'язок і

диференціацію; вплив інших наук на медицину і вплив медицини на розвиток матеріального та духовного життя суспільства; діяльність видатних медиків у контексті їх вкладу в розвиток теоретичної, клінічної та профілактичної медицини. Окреслені спрямування свідчать про значення таких досліджень для теорії та практики медицини, про наявність в ІМ практичних завдань. Науково-практичними результатами ІМД є системні знання з медичної теорії та практики, їх логіки та ключових моментів розвитку; об-

ґрунтування історичного місця та заслуг видатних медиків і медичних шкіл у суспільній історії взагалі та медицині зокрема; визначення тенденцій і прогнозу розвитку як окремих медичних наук, так і медицини загалом [1; 3; 5; 15–17; 20].

Мета роботи — провести аналіз ІМД у публікаціях ОМЖ за період з 1997 по 2010 рр.

У дослідженні використані методи: історико-інформативний (літературний, бібліографічний та архівний пошук), системного підходу, статистичний.

Результати дослідження та їх обговорення

Історія видання ОМЖ включає два історичних періоди. За перший період побачив світ 41 номер. Започаткований у 1926 р. як «Южный медицинский журнал», він через кілька років виходить під назвою «Одесский медицинский журнал» і невдовзі — уже як «Одеський медичний журнал» [9]. Перехід видання з російської мови на українську був пов'язаний з черговою хвилею українізації, яка саме проходила у ті роки. З 1997 р. відбулося поновлення ОМЖ, і почався його другий успішний період. За 14 років пройшло становлення цього науково-практичного журналу, затвердження його на теренах України й зарубіжжя як видання, яке друкує багато цікавої й корисної інформації та ввійшло до переліку видань, де ВАК України дозволяє публікувати основні результати дисертаційних досліджень із медицини та біології, оприлюднення яких має важливе значення для медичної й біологічної наук, для практики охорони здоров'я (ОЗ). Оновлений ОМЖ є авторитетним джерелом інформації для науковців і практиків у медицині з перспективним майбутнім. Зазначене має місце у публікаціях номерів із 42-го по 122-й, виданих із 1997 по 2010 рр. (у 1997 р. було надруковано 3 номери, а потім — по 6 номерів щороку).

Напрями ІМД в ОМЖ представлені лекціями з історико-медичним змістом, ювілейними публікаціями (до ювілеїв нашого вищого медичного навчального закладу та його кафедр з історіографією наукової медичної думки і теорій в усіх напрямках і галузях медичної науки відповідно до наукових медичних шкіл; Одеської обласної клінічної лікарні; видатних особистостей у всесвітній і вітчизняній медицині в різні історичні періоди), біографістикою (персоналії вчених із відстоюванням їх пріоритетів усіх рівнів у медичній науці: світового, на-

ціонального і регіонального), некрологами на смерть видатних учених. Авторами використовуються ілюстративні матеріали і таблиці, але не завжди або в недостатній кількості. До недоліків можна зарахувати відсутність підписів під фотографіями. По-перше, треба вказати номер рисунка. Це значно спрощує визначення загальної кількості ілюстрацій. По-друге, — назву, яка повинна включати відомості про зображений об'єкт: безпосередню назву, а якщо це портрет ученого, то його прізвище, ім'я та по батькові, посаду, вчені ступені й звання; місце й час події. Для багатокомпозиційних фотографій важливим є опис кожного зображеного об'єкта у певній послідовності. Низку публікацій автори не супроводжують переліком використаних джерел. Це також належить до недоліків. Значно збагачує історико-медичні публікації посилення на архівні матеріали. Для поглиблення розробок щодо з'ясування витоків наукових медичних шкіл, історіографії наукових думок, даних до персоналій учених необхідно до літературного і бібліографічного пошуку підключати ще й архівний пошук у сімейних, особистих архівах учених, в архівах ОНМедУ, Одеському обласному та ін., а також інтерв'ювання [1; 4; 11].

При більш детальному аналізі вбачається, що за роки поновлення (1997–2010) в ОМЖ, починаючи з 81-го номера (№ 42–122), у 46 номерах знайшли віддзеркалення історико-медичні проблеми (у 120 статтях) у рубриках: вступні матеріали — 10 статей, матеріали від редакції — 2, «Історія» — 20, «Ювілеї» — 53, «Пам'ять» — 17, «Видатні особистості» — 15, інші рубрики — 3. Переважна кількість статей цього спрямування (61) опублікована в трьох спеціальних ювілейних випусках журналу: «До 100-ліття ОДМУ» — 27 статей у № 4 (60) за 2000 р.; «Одеській обласній клінічній лікарні (ООКЛ) — 60 років» — 14 статей у № 3 (107) за 2008 р.

і «До 110-ліття ОДМУ» — 20 статей у № 4 (120) за 2010 р.

Наукове спрямування цих публікацій: лекції історико-медичного змісту — 8, історія медичного навчального закладу Одеси з фундації до сьогодні (1900–2010) — 17 статей, історія окремих кафедр і наукових медичних шкіл — 19 і 12 відповідно, історія ООКЛ — 6, персоналії видатних особистостей — 47, некрологи на смерть видатних учених — 11.

Провідними серед 8 лекцій історико-медичного спрямування є такі: «Педіатрична наука в Одеському медичному університеті» (Б. Я. Резнік, 1997), «До історії попереджувальної медицини на Півдні України» (М. І. Панчук, В. М. Запорожан; 1997), «Медицина на порозі ХХІ століття: реалії та роздуми» (В. М. Запорожан, 1998), «Медицина: від перехрестя проблем до гармонії наук» (В. М. Запорожан, 2002), «Історичні аспекти проблеми управління психофізіологічним станом льотчика авіації Збройних Сил СРСР» (В. С. Колесюк, 2009) та ін.

Із 17 статей, присвячених діяльності одного з провідних вищих навчальних закладів України — ОДМУ, 3 написані до його 100-річчя і 14 — до 110-річчя. Так, з перших трьох ми дізнаємося про передісторію фундації, етапи становлення й розвитку, напрями роботи медуніверситету — «світоча медичних знань» (Ю. Л. Курако), про становлення й удосконалення навчально-методичного процесу (Б. І. Дмитрієв) і післядипломну освіту в ньому (Н. М. Нізова).

Матеріали до наступного 110-річного ювілею відкриває Указ Президента України за № 862/2010 «Про надання Одеському державному медичному університету статусу національного» від 21 серпня 2010 р. А далі йде короткий історичний нарис — «Фундамент нашої звитяги» про роль у фундації Медичного факультету (МФ) Новоросійського Імператорського університету в Одесі М. І. Пирогова і В. В. Підвисоцького з портретами цих

учених і фотографією з обкладинки брошури В. В. Підвисоцького з описом комплексу будівель МФ. Справжньою знахідкою редакційної колегиї була ідея передрукувати роботу В. В. Підвисоцького «Краткое описание зданий медицинскаго факультета Новороссійскаго университета» (1900), яка легко читається, сприймається як сучасна, викликає зацікавленість поданою інформацією, а також старовинними фотографіями будівель, приміщень Анатомічного театру, збережених до сьогодні, та їх описом.

Дуже ретельно етап розвитку і досягнень ОДМУ напередодні отримання статусу національного описаний в 11 статтях. В. М. Запорожан деталізував історичні віхи фундації, становлення та розвитку вищої медичної школи в Одесі за 110 років, її досягнення: підготовлено 75 тис. лікарів, 590 докторів і близько 4000 кандидатів наук, із них 9 тис. лікарів і більше 100 кандидатів наук є іноземними громадянами [10]. Роль видатних учених у цьому процесі, їх внесок у створення ім'я університету науковою спадщиною, педагогічною роботою й працею у практиці ОЗ обґрунтовує В. Й. Кресюн. Він згадує пріоритети таких учених, як М. І. Пирогов, М. В. Скліфосовський, пов'язаних з Одесою і передісторією її вищої медичної школи, представників одеської хірургічної школи від О. О. Ясиновського, І. Ф. Сабанєєва, К. Н. Сапежка, Н. А. Щеголева, А. Г. Сосновського, С. А. Баккала, М. П. Соколовського до І. Я. Дейнеки, К. Г. Тагібекова, С. І. Корхова, А. П. Доценко, С. О. Гешеліна, Б. С. Запорожченка, В. В. Грубніка, Ю. В. Грубніка; в ендоскопічній малоінвазивній хірургії — академіка НАМН України В. М. Запорожана; урології — Ф. І. Костєва, нейрохірургії — А. С. Сона; офтальмології — Г. Ю. Венгер; терапевтичної школи — С. В. Левашова, учня С. П. Боткіна; Ф. Г. Яновського, П. А. Вальтера, учня В. А. Манассєїна;

Л. Ф. Дмитренка, М. Д. Стражеска; А. І. Грузіна, М. О. Ясиновського; школи мікробіологів-епідеміологів — І. І. Мечникова, Д. К. Заболотного, Я. Є. Бардаха, М. Ф. Гамалії, Л. В. Громашевського, В. К. Стефанського, Л. К. Коровицького; школи патологів — Б. Ф. Веріго, В. В. Вороніна, В. В. Підвисоцького, О. О. Богомольця; офтальмологічної школи — С. С. Головіна, В. П. Філатова, А. Є. Шевальова, С. Ф. Кальфи, Н. А. Пучковської та ще багато-багато представників цих шкіл і шкіл інших галузей медицини [13].

Розповідь про передісторію вищої медичної освіти в Одесі (К. К. Васильєв), як прелюдія, спонукає до подальшого викладу про проблеми навчання. У зв'язку з цим Ю. І. Бажора і співавтори згадують концепцію освіти недалекого минулого — «освіта на все життя» — і зіставляють її з сучасними вимогами про безперервність професійної освіти. Авторами представлені сучасні технології навчання, орієнтовані на бально-рейтингову та кредитно-модульну системи організації навчального процесу (інформаційно-комунікативні комп'ютерні технології, електронна студентська бібліотека, вузівська бібліотека, де передплачуються 450 журналів, видавничо-поліграфічний комплекс, який видає навчальну літературу на паперових та електронних носіях, 3 журнали і 2 газети; створення електронних навчально-методичних комплексів дисциплін для роботи в мультимедійному інтерактивному режимі, що важливо для впровадження новітніх лікувально-діагностичних технологій на засадах доказової медицини; віртуальні тренажери для моделювання реальної ситуації, комплексне використання окремих видів мультимедіатехнологій, а в майбутньому — віртуальна клініка; університетські клініки; спеціальні класи формування практичних навичок, які оснащені муляжами, фантомами та манекенами; дистанційні освітні

технології у післядипломному підвищенні кваліфікації). Підкреслена необхідність оволодіння викладачами всім арсеналом технічних засобів і методичних підходів в умовах усе зростаючих обсягів наукової інформації [2]. Описані й загальні питання дистантного навчання у системі медичної освіти (Л. С. Годлевський).

Серед пріоритетних напрямів наукової діяльності ОДМУ в 2004–2010 рр. в рамках основного напрямку — наукової програми «Регенеративна та реконструктивна біомедицина в рішенні актуальних проблем охорони здоров'я населення України», за якою виконувалося щороку 52–58 НДР кафедрами і структурними підрозділами, Н. О. Романовою визначено проведення фундаментальних досліджень у галузі репаративної та реконструктивної біомедицини; перинатальній діагностиці, розробці основних стратегічних напрямів охорони репродуктивного здоров'я; розробці та впровадженні у практику органозберігаючих технологій лікування гіперпластичних процесів, доброякісних новоутворень та онкологічної патології жіночої статеві сфери, новітніх молекулярно-генетичних і біофізичних технологій діагностики, лікування та профілактики інфекційних і запальних захворювань, зокрема туберкульозу, новітніх технологій у торакоабдомінальній хірургії, нових фармакологічних біологічних активних речовин, нових технологій діагностики й оцінки ефективності на основі молекулярно-генетичних і біологічних технологій, нових методів лікування та профілактики основних стоматологічних захворювань і зубощелепних аномалій; удосконалення системи профілактики, діагностики, лікування ВІЛ-інфекції та СНІДу у дітей України [18].

Висвітлені загальний досвід і досягнення міжнародної діяльності медуніверситету (М. Л. Аряєв) і міжнародна співпраця в галузі медсестринської освіти (І. Ф. Костен-

ко). Показано лікувальну роботу як невід'ємну складову підготовки медичного фахівця (О. К. Асмолов і співавт.), сучасну університетську клініку як прояв взаємодії наукового прогресу, практичної медицини й освіти (Н. Н. Вершинін), підкреслено, що за університетськими клініками майбутнє у підготовці медичних спеціалістів (Л. Д. Чулак і співавт.).

Історія окремих кафедр і наукових медичних шкіл викладена авторами у 19 і 12 статтях відповідно, які кафедри ОНМедУ отримали свій історичний паспорт від вдячних і наполегливих дослідників — у 19 публікаціях на сторінках ОМЖ (2000 р., № 4 (60) «До 100-ліття ОДМУ» — 1 стаття; 2008 р., № 3 (107) «ООКЛ — 60 років» — 7 статей; 2010 р., № 4 (120) «До 110-ліття ОДМУ» — 5; а 6 статей — у номерах без особливих позначок).

Кафедра дитячої хірургії (Н. Г. Ніколаєва, 1998, № 5 (49)). Автором розглянуті особливості педіатричної хірургії й етапи розвитку хірургічної допомоги дітям Одещини. Представлена фотографія співпрацівників.

Кафедра урології та нефрології (К. А. Веліканов, 2000, ювілейний № 4 (60)). «До 100-ліття ОДМУ».

Кафедра шкірних і венеричних хвороб (Л. М. Ковальова, 2003, № 2 (76)). До 100-річного ювілею кафедри.

Кафедра соціальної медицини (СМ), управління та економіки ОЗ (В. І. Журавель, О. В. Козаченко; 2003, № 3 (77)). До 80-річчя кафедри соціальної медицини, управління та економіки охорони здоров'я ОДМУ. Авторами простежена історія її заснування, шлях становлення і розвитку [8]. За допомогою даних архівного пошуку обґрунтована роль професора М. М. Костяміна, завідувача кафедри загальної гігієни, в організації в 1921–1922 рр. кафедри професійної гігієни і соціальної гігієни (СГ) — були об'єднані три кафедри — та викладання самостійного курсу СГ і Л. В. Гро-

машевського у створенні самостійної кафедри СГ у 1923 р. Подаються їх поширені персоналії. У даній публікації наведена періодизація історії діяльності кафедри, розроблена вперше О. В. Козаченко в 2000 р. у вступній лекції до курсу «Історія медицини»: за 80 років виокремлено 4 періоди (3 за радянських часів — з 1923 до 1991 рр. і 4-й — за часів новітньої історії суверенної України). Висвітлені організаційні, педагогічні й наукові досягнення її колективу на кожному історичному етапі. У статті представлено 2 фотографії з підписами (засновника самостійної кафедри СГ — Л. В. Громашевського і колективу кафедри у повному складі навесні 2002 р. із зазначенням прізвищ, ініціалів, посад). Література містить 22 джерела, із яких 8 архівних: 6 — з Одеського обласного державного архіву і 2 — з архіву медуніверситету.

*У матеріалах статті до 85-річчя цієї ж кафедри, яка вже мала назву **Кафедра СМ і медичного менеджменту** (О. В. Козаченко, Б. М. Стречень, В. І. Ткачук, В. С. Бірюков, О. Є. Міріц; 2009, № 2 (112)), періодизацію діяльності кафедри поповнено інформацією про 4-й період (з 2006 р.). Таким чином, цілі, завдання, зміст дозволяють простежити 4 періоди у розвитку кафедри протягом усього терміну її існування, пов'язані з реформуванням медичної науки й освіти у країні, розвитком СГ та вищого медичного навчального закладу в Одесі. За радянських часів — перші 3 періоди:

1) самостійна кафедра СГ (1923–1941); завідувачі: доктор СМ, проф. Л. В. Громашевський; проф. І. П. Дайліс;

2) кафедра організації ОЗ (1941–1965); завідувачі: проф. І. П. Дайліс; д-р мед. наук П. Н. Чорнобров;

3) кафедра СГ та організації ОЗ (1966–1991); завідувачі: д-р мед. наук, проф. П. Н. Чорнобров; канд. мед. наук, доц. А. Г. Кравченко; д-р мед. наук О. І. Міцкевич; д-р мед. наук, проф. Д. В. Тінтюк.

За роки суверенної України (з 1991 р. і донині) — 3 підперіоди 4-го етапу:

1) кафедра СМ та організації ОЗ з курсом історії медицини (1991–1997); завідувачі: доктори медичних наук, професори Д. В. Тінтюк і В. О. Колоденко;

2) кафедра загальної гігієни й СМ та організації ОЗ (1998–2000); завідувач — д-р мед. наук, проф. В. О. Колоденко;

3) кафедра СМ, управління та організації ОЗ (2000–2006);

4) з 2006 р. донині — СМ та медичного менеджменту; завідувачі: д-р мед. наук, проф. В. І. Журавель; канд. ек. наук, доц. Б. М. Стречень; канд. мед. наук, доц. В. С. Бірюков; з 1-го вересня 2010 р. кафедру очолює д-р мед. наук, проф. К. К. Васильєв.

Представлені досягнення колективу за період із 2003 по 2008 рр. в усіх напрямках діяльності [12]: з підготовки наукових кадрів (захист 4 кандидатських дисертацій, у т. ч. 1 зовнішній здобувач). Науково-практичними результатами є обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку системи ОЗ (ПМСД, сімейна медицина), підвищення ефективності та якості медичної допомоги (стандартизація) тощо. На фотографії зображено засідання кафедри, датоване 2008 р.; подані прізвища, ініціали, посади. Бібліографія включає 25 джерел, у т. ч. 1 архівне, і дозволяє зробити справжній огляд наукової діяльності співпрацівників кафедри за п'ятирічний період (2003–2008): дисертації (С. О. Козуліна, 2004; В. Ц. Чорномаз, 2006; О. В. Козаченко, 2007), монографії, брошури, статті у журналах і збірках конференцій, з'їздів. Використання архівних джерел у цих двох ювілейних публікаціях (6 і 1 відповідно) дозволило уточнити дату заснування й учасників фундації кафедри СГ (М. М. Костямін і Л. В. Громашевський), розробити доволі повні персоналії цих учених, показати роль завідувачів у наступні періоди розвитку кафедри й до сьогодні.

Кафедра госпітальної терапії (В. М. Юрлов, О. В. Чернецька, І. Г. Кульбаба; 2004, № 6 (86)): про минуле, сучасне і майбутнє кафедри.

Кафедра госпітальної педіатрії та неонатології (М. Л. Аряєв; 2007, № 6 (104)): до 75-річчя кафедри стаття «3 турботою про дітей».

Наступні 7 статей опубліковані в ювілейному номері: «ООКЛ — 60 років» (2008, № 3 (107)).

Кафедра госпітальної хірургії (В. В. Грубнік, Ю. М. Кошель). Представлена фотографія знайомить читачів із сучасно обладнаною операційною ООКЛ. Використані 2 джерела.

Кафедра педіатрії та неонатології № 1 (М. Л. Аряєв, Н. Л. Мерікова, С. П. Посохова). Девіз співробітників кафедри й ООКЛ як базової ЛПУ: «З любов'ю до матері і дитини». Представлена схема стратегії перинатальної допомоги в Одеському регіоні за рівнями.

Кафедра рентгенології (В. М. Соколов, О. С. Ситнікова): автори простежують історію кафедри від рентгенівського апарата до комп'ютерного томографа (3 фотографії відділення комп'ютерної томографії).

Кафедра анестезіології і реаніматології (П. М. Чуєв, А. С. Владика, І. Л. Басенко, О. Ю. Каташинський): наводяться 3 джерела.

***Кафедра урології** (Ф. І. Костев, М. І. Ухаль): указано 5 джерел.

Кафедра оториноларингології (С. М. Пухлік, О. В. Титаренко, В. В. Довженко). Авторі ведуть своє дослідження з середини 70-х років ХІХ ст. від першого ЛОР-відділення в Україні, яке було відкрите в Одеській старій міській лікарні Слобідки — Романівки. Зупиняються на 1920 р., коли була організована в ОМІ ця кафедра. Представляють поширені персоналії першого завідувача — О. М. Пучковського та його наступників: проф. О. І. Гешеліна, доц. М. І. Гаршина, проф. Л. А. За-

рицького, доц. М. Я. Полунова, проф. В. Д. Драгомирецького, доц. Г. М. Пеньковського, проф. О. В. Дюміна і проф. С. М. Пухліка. Подано опис клінічної бази кафедри, 7 портретів завідувачів кафедри з повними підписами і 14 джерел.

Кафедра травматології та ортопедії (В. Ф. Венгер, А. Н. Поливода). На основі усних спогадів і розповідей дочки проф. М. І. Кефера, доц. А. І. Розенцвіта, акад. К. С. Тернового, проф. В. Д. Чабаценка, лікарів: С. Р. Брамбилло, Г. Є. Ген, С. І. Берештейна, Г. П. Калашнікова — визначені усі напрямки союзу науки і практики в діяльності співробітників кафедри ОДМУ й ООКЛ. Представлена фотографія колективу кафедри і клініки за 1961 р. з повною назвою.

В усіх цих 7 статтях, незалежно від назви, авторами висвітлюються історико-медичні проблеми кафедр, і тільки деякі автори цих праць дають характеристику служб у зв'язку з висвітленням історії ООКЛ, відображенням граней співпраці.

В ювілейному номері «До 110-ліття ОДМУ» (2010, № 4 (120)) надруковані останні 5 статей з історії самостійних кафедр медуніверситету.

Кафедра терапевтичної стоматології (К. М. Косенко, О. А. Бас, О. М. Жеребко). Описана піввікова історія кафедри.

Кафедра судової медицини (Г. Ф. Кривда, В. О. Котельникова, Р. Г. Кривда, Л. М. Ларсон, Б. І. Яворський): охарактеризовані етапи становлення і розвитку кафедри і медичного законодавства.

***Кафедра оториноларингології** (С. М. Пухлік, О. В. Титаренко): продовження дослідження історії кафедри, розпочатого у 2008 р.

Кафедра гістології, цитології та ембріології (В. О. Ульянов, В. Є. Бреус): до 110-річчя університету.

***Кафедра анестезіології та інтенсивної терапії** (О. А. Тарабрін, А. С. Владика, І. Л.

Басенко, О. О. Буднюк, С. С. Щербаков): до 40-річного ювілею кафедри поглиблені матеріали ІМД порівняно з першою публікацією у 2008 р.

З урахуванням 4 (*) додаткових розробок, тільки 15 кафедр вузу знайшли своїх відданих дослідників. Автор закликає всіх співробітників ОНМедУ дуже серйозно поставитися до цієї важливої проблеми — необхідно скрупульозно вивчати й писати історію кафедр нашої alma mater, з обов'язковим використанням архівного пошуку, ілюстративного (фотографічного) матеріалу з повними підписами! На кожній кафедрі був чи є вчений, що ретельно збирає відомості про всі напрями діяльності кафедри, розробляє персоналії завідувачів, видатних представників науки за своєю спеціальністю. Їхній приклад для нас повинен бути за взірцем. На кафедрі соціальної медицини й медичного менеджменту таким ученим був І. Л. Дайліс. Саме він є тією зіркою, яка світить автору цих рядків і спрямовує до вивчення й прославлення досягнень, відстоювання пріоритетів українських та одеських учених-медиків, зокрема гігієністів.

Серед авторів ОМЖ саме такими вченими, хто постійно напрацьовує якісний історико-медичний матеріал за напрямами історії медичної науки, освіти, Одеського медуніверситету, його наукових шкіл і кафедр, персоналіями вчених, діяльністю служб і окремих лікувально-профілактичних закладів, є ректор ОНМедУ — академік НАМН України В. М. Запорожан, перший проректор — чл.-кор. НАМН України В. Й. Кресюн, проректори: д-р мед. наук, проф. Ю. І. Бажора, чл.-кор. НАМН України М. Л. Аряєв, д-р мед. наук, проф. О. К. Асмолов; завідувачі кафедр. Така увага до ІМД свідчить про глибоке філософське розуміння важливості загальних і спеціальних історичних відомостей про медицину на різних етапах розвитку людства для подальшого прогресу

су у системі медичної науки та освіти, ОЗ.

Історики медицини, що досліджують вітчизняні школи, мають правильно розуміти завдання та шляхи історіографії — розвитку наукової медичної думки, а також розвиток теорії та практики медицини, становлення наукових і клінічних шкіл, медичних спеціальностей, їхній взаємозв'язок і диференціацію, повинні відтворювати діяльність видатних медиків у контексті їх вкладу в розвиток теоретичної, клінічної та профілактичної медицини, величну картину досліджень, відкриттів і досягнень учених і лікарів, становлення наукових і клінічних шкіл, патріотизм і героїчний характер діячів медицини, їх вірність матеріалістичним традиціям, а також вплив інших наук на медицину і вплив медицини на розвиток матеріального та духовного життя суспільства [1; 11; 14; 15; 17]. Таких принципів дотримувалися й автори ОМЖ.

З 12 публікацій в ОМЖ проблемам історії одеських наукових медичних шкіл присвячені 9 у № 4 (60) за 2000 р. («До 100-ліття ОДМУ»); 1 у № 3 (107) за 2008 р. («Одеській обласній клінічній лікарні — 60 років») і 2 — у номерах без позначок за 2002 р.; у № 3 (89) від 2005 р. У такій послідовності й наведемо відомості зі сторінок ОМЖ: **наукові школи медико-біологічних дисциплін** (Р. Ф. Макулькін, А. І. Даниленко), **фізіотерапевтичні** (В. В. Кенц), **хірургів** (С. О. Гешелін), **дитячої хірургії** (Л. В. Прокопова), **акушерсько-гінекологічні та педіатричні** (О. О. Зелінський), **офтальмологічна** (І. М. Логай, А. Я. Новак), **інфекціоністів** (А. М. Михайлова), спеціалістів, яких готує кафедра **морської медицини** (А. О. Лобченко), **стоматологічні** (В. І. Вакуленко, Л. Д. Чулак, Г. Г. Крикляс — у № 4 (60) за 2000 р.; **терапевтичні школи** (А. Є. Поляков, Є. М. Левченко, Н. Г. Мартинова, А. П. Смоляной у № 3 (107) і Н. А. Золотарьова, А. Є. Золотарьов у № 3 (71));

акушерів-гінекологів (В. П. Міщенко у № 3 (89)).

Історію ООКЛ з 1948 р. до сьогодні, історію невпинного зростання лікувальної установи міського значення до рівня потужного регіонального комплексу ОЗ описали автори у 6 статтях ювілейного випуску ОМЖ № 3 (107) за 2008 р.: «ООКЛ — 60 років». В. М. Запорожан і О. К. Асмолов висвітили грані плідної співпраці ОДМУ й ООКЛ, навели хронологію розгортання на її базі кафедр ОДМУ, процес перетворення лікарні в клінічну базу, узагальнили розвиток кафедр, наукових медичних шкіл і медичних служб ОЗ. Автори визначили пріоритети видатних діячів медицини Одещини — перша трансплантація нирки завідувачем кафедри урології та нефрології, проф. Ф. І. Костевим (1 фотографія; у бібліографії — 11 джерел).

Шляхами невпинного зростання ОКЛ як клінічної бази, її інфраструктури, потужності, рівня показників роботи, якості усіх видів медичної допомоги провели читачів головний лікар ООКЛ, канд. мед. наук, доц. С. В. Калинчук і перший проректор ОНМУ, чл.-кор. НАМН України, д-р мед. наук, проф. В. Й. Кресю.

За статистичними даними діяльності ООКЛ та її підрозділів (11 відділень), В. С. Лапай, В. О. Полясний, М. Р. Баязітов, С. П. Стрільцова на основі порівняльно-історичного, системного, багатофакторного і логічного методів аналізу охарактеризували організаційно-методичні аспекти медичної допомоги, можливість створення єдиної системи надання високоякісної спеціалізованої медичної допомоги шляхом прийняття оптимальних управлінських рішень завдяки системному аналізу ситуації з урахуванням важливих для населення факторів (6 діаграм, 9 бібліографічних джерел). Історію акушерсько-гінекологічної служби за 60 років вивчили С. Р. Галич і Л. Й. Гуменюк, показали покращання спеціальних

показників діяльності (3 діаграми). Групою авторів (А. С. Сон, Т. В. Хомицька, Л. Е. Клаупік, А. В. Хрущ, В. В. Аксьонов) було якісно вивчено та блискуче описано виникнення, становлення й розвиток нейрохірургії в Одеському регіоні. Ці автори не забули також розповісти про пріоритет проведення тіопенталового внутрішньовенного наркозу Л. М. Аряєвим (січень 1961 р.) і взагалі про велике значення для розвитку нейрохірургії тісного співробітництва з невропатологами, анестезіологами та іншими спеціалістами. Минуле й майбутнє кардіохірургії у світі, в Україні, Одесі та Одеській області вивчали, обґрунтовували та яскраво описали Ю. І. Карпенко, П. В. Кіструга, П. П. Шипулін. Дуже вдалим в даній статті є показ історичних аспектів виникнення й розвитку даної служби, доведення пріоритетів учених і лікарів Одещини (3 літературні джерела). При всій складності цілі дослідження ці дві останні групи авторів, на жаль, не виклали історію кафедри чи історію наукової школи.

Історико-медичні матеріали, опубліковані в ОМЖ, розширюють освіченість учених, педагогів, лікарів, студентів у галузі історії медичної науки й ОЗ, допомагають у боротьбі за відстоювання пріоритету вітчизняної медицини, виховують почуття патріотизму. Незважаючи на відсутність чи недостатність необхідної підтримки з боку царського уряду й відповідних умов на різних етапах історичного розвитку держави, наші видатні співвітчизники проводили й проводять дослідження масштабного значення, створювали й створюють нові напрями наукової думки, нові оригінальні школи. «Виявляти імена патріотів-медиків, відстоювати пріоритет вітчизняної науки, розробляти залишений нам науковий спадок — наш почесний обов'язок» [20. С. 13]. Історико-медичні дослідження вчених ОНМедУ, їх публікації в ОМЖ, діяльність

редакційної колегії цього науково-практичного видання спрямовані на поглиблене вивчення і висвітлення наукової діяльності видатних учених нового і новітнього періодів — українців і росіян, що працювали в Україні й мають пріоритети світового й національного рівня в медичній науці, є засновниками низки галузей вітчизняної науки. Їх імена вже багатократно згадувалися вище.

Як уже зазначалося, за досліджуваний період авторами ОМЖ поглиблено вивчалися і удосконалювалися персоналії 47 видатних особистостей. Дві подані у вступних статтях: академік *В. М. Запорожан* — до 60-річчя (2007), *Б. Я. Резнік* (М. Л. Аряєв); а одна від редакції — *К. Барнард*. Тринадцять наступних представлені у № 4 (60) ОМЖ за 2000 рік «До 100-ліття ОДМУ»: *І. Г. Шиллер* (В. Й. Кресюн), *В. В. Підвисоцький* (А. І. Гоженко, Л. В. Герасимова), *Д. К. Заболотний* (В. П. Непорада), *М. Ф. Гамалія* (Т. А. Іванова), *В. К. Стефанський* (В. П. Ліпковський), *Л. К. Коровицький* (Є. В. Нікітін), *М. О. Ясиновський* (О. О. Якименко, Л. В. Закатова), *Б. Я. Резнік* (І. П. Мінков), *Ю. Д. Дубовий* (В. М. Соколов), *І. В. Савицький* (О. О. Мардашко), *І. Г. Герцен* (В. Ф. Венгер), *Л. Й. Алейникова* (В. М. Юрлов і співавт.), П. М. Серков (О. А. Шандра, Н. В. Община).

Серед статей рубрики «Ювілеї» — ще 18 дописів про видатних особистостей: *Б. І. Шарпапов* (Ю. Л. Курако, 1997), *П. Л. Іванченко* (Ю. І. Бажора, А. Д. Тимченко; 1997), *Л. М. Аряєв* (П. М. Чуєв, А. С. Владика, 1998), *В. О. Бушкович* (І. І. Ільїн, О. І. Білявський, Л. О. Антоненко, 1998), *Б. Я. Резнік* (В. М. Запорожан, 1998), *М. І. Райський* (Г. Ф. Кривда, Р. Ф. Макулькін, 2003), *К. Д. Двужильна* (колеги й учні, 2003), *Л. В. Прокопова* (колеги й учні, 2003), *М. К. Лисьонков* (І. І. Ільїн, О. І. Білявський, 2005), *А. І. Скроцький* (Г. М. Гончарук, 2005), *І. М. Сеченов* (Н. В. Община, О. А. Шандра, 2005), *О. О. Богомолець* (А. І. Гоженко, Л. В.

Герасимова, 2005), *І. Л. Бабій* (І. М. Федчук, К. А. Калашникова, М. Л. Аряєв, 2007), *С. І. Корхов* (2008), *П. М. Серков* (Н. В. Община, 2008), *М. Л. Дмитрієв* (О. О. Лосєв, Л. В. Прокопова, 2009), *А. Г. Резніков* (2009), *О. А. Шандра* (2010).

У рубриці «Пам'ять» 6 статей, пов'язаних із розробкою біографії та бібліографії вчених: *М. О. Ясиновський* (О. О. Якименко, 1999), *Л. М. Дмитрієв* (Н. Г. Ніколаєва, Л. В. Прокопова, 1999), *Л. З. Дробков* (Б. І. Дмитрієв, 1999), *Є. О. Успенський* (Л. Д. Чеканов, 2002), *І. Я. Дейнека* (редакція, друзі, 2004), *Я. Б. Максимович* (В. Й. Кресюн, 2009).

Рубрика «Історія» містить 4 статті з персоналіями вчених: *І. С. Орлай* та ін. (В. Ю. Волянський, 1999), *А. Швейцер* (В. М. Запорожан, 2001), *Гешеліні* (С. М. Пухлік і співавт., 2003), *З. А. Ваксман* (С. М. Пухлік, М. О. Варешкіна, 2006).

Три останні статті цього спрямування були опубліковані в рубриці «Видатні особистості». Значно доповнені відомості про життєдіяльність *М. В. Скліфосовського* у статті Т. В. Хомицької і А. С. Сона (2005) і у публікації до 200-річчя *М. І. Пирогова*, написаній Т. М. Бараєвим і співавт. (2010). О. В. Шальновою-Козаченко (2010) розроблена персоналія видатного вченого-мікробіолога другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., академіка АН СРСР, заслуженого діяча науки *М. Ф. Гамалії* (М. Ф. Г.) в одеський період [19]. Представлено його життєвий і творчий шлях з уточненням деяких дат на основі двох архівних джерел і Державного архіву Одеської області. Бібліографія включала 31 джерело загалом. Наведено зміст низки наукових праць. Показано науково-педагогічну, науково-літературну й громадську діяльність ученого одеського періоду (1859–1909) з його загальною тривалістю близько 38 років, враховуючи відрядження і проживання у Петербурзі (1881–1883; 1892–1896) й Парижі (кінець 1888–1892 рр.); подано 2 фотографії (портрет

М. Ф. Г. і фотографія *Миколи Гамалії з матір'ю*). Описано 2 етапи наукової діяльності *М. Ф. Г.* одеського періоду життя:

1) створення основ нової науки — бактеріології (пізніше мікробіології) у 80–90-ті роки ХІХ ст., коли головними напрямками його праць була боротьба зі сказом, сибіркою, вивчення отрути бактерій і створення вакцин;

2) боротьба вченого з холерою, чумою, висипним тифом, за санітарне благополуччя в країні у перші 10 років ХХ ст; пропаганда санітарно-гігієнічних знань. Бібліографія публікацій *М. Ф. Г.* одеського періоду містить 9 джерел. Наведено зміст лекції про бактеріолізини з підручника «Основы общей бактериологии» (1899). Визначено пріоритети вченого у світовій і вітчизняній медичній науці з проблем мікробіології та імунітету.

Проведено аналіз та узагальнення за працями молодих вчених і студентів, що брали участь у засіданнях «Круглого стола» «Вчителі моїх вчителів», присвячених 150-літньому ювілею з дня народження *М. Ф. Гамалії* (ОДМУ, 2009). Було виділено 10 їхніх робіт із наведеного автором 31 бібліографічного джерела.

На смерть видатних учених зі світовими, національними і регіональними пріоритетами в медицині в ОМЖ складені некрологи (11): *К. Барнарда* (В. М. Запорожан, 2001), *І. Г. Герцена* (редакція, 1999), *О. В. Войно-Ясенецької* — 26.12.2001 р. (2002), *М. М. Амосова* — 12.12.2002 р. (В. М. Запорожан, 2003), *В. К. Напханюка* (редакція, 2006), *Ю. Л. Кураки* (редакція, 2006), *В. С. Соколовського* (редакційна рада, 2008), *П. М. Чуєва* (редакційна рада, 2008), *Т. В. Хомицької* (ректорат, колеги, друзі, 2009), *М. Р. Цегельського* (В. Запорожан, Н. Рожковська, І. Гладчук, 2010). При написанні некрологів важливим є наведення точних дат і років народження та смерті: ця значуща інформація міститься у

важко- або недоступних документах для дослідників сьогодення і тим більше майбутніх часів [1; 4; 5; 11].

Матеріали ІМД, опубліковані в ОМЖ, є невичерпним джерелом знань із проблем загальної та спеціальної історії медицини для науковців, лікарів, студентів. Для більш глибокого вивчення питань історії світової та вітчизняної медицини, нового й новітнього періодів [6], медичної науки й освіти, персоналій учених світу, України, Одеського регіону у курсі «Історія медицини» в ОНМедУ на практичних заняттях 6-го змістового модуля для студентів 1-го курсу медичного й стоматологічного факультетів проводиться навчально-практична конференція з використанням публікацій журналу та інших літературних джерел наукової медичної бібліотеки медуніверситету (рис. 1–2; фото автора).

Рис. 1. Старший викладач, зав. секцією «Історія медицини» канд. мед. наук О. В. Шальнова-Козаченко відкриває студентську навчально-практичну конференцію, присвячену історико-медичним публікаціям в «Одеському медичному журналі» за період з 1997 по 2010 рр. у 12-й групі 1-го курсу медичного факультету (23.11.2010)

Висновки

Узагальнюючи вищесказане, можна дійти висновку:

1. За період з 1997 по 2010 рр. у 46 номерах ОМЖ із 81 (№ 42–122) у 120 статтях знайшли віддзеркалення історико-медичні проблеми за такими рубриками: вступні матеріали — 10 статей, матеріали від редакції — 2, «Історія» — 20, «Ювілеї» — 53, «Пам'ять» — 17, «Видатні особистості» — 15, інші рубрики — 3.

2. Наукове спрямування цих публікацій: лекції історико-медичного змісту — 8; історія одеського ВМНЗ з фундації до сьогодні (1900–2010) — 17 статей; історія кафедр і наукових медичних шкіл — 19 і 12 відповідно; історія ООКЛ — 6 статей; персоналії видатних особистостей — 47, некрологи на смерть видатних вчених — 11.

3. Для поглиблення розробок історико-медичних проблем необхідно до літературного і бібліографічного пошуку підключати ще й архівний.

4. Ретельно вивчати й писати історію кафедр нашої *alma mater* з обов'язковим використанням архівного пошуку, ілюстративного (фотографічного) матеріалу з повними підписами.

5. Чітко дотримуватися цілі при дослідженні історії кафедри, або наукової школи, або медичної служби.

6. При написанні некрологів дуже важливо наводити точні дати і роки народження і смерті вчених як значущої інформації для подальшої категоризації персоналій учених.

Перспективи подальших досліджень на сучасному етапі передбачають необхідність заглиблюватись у такі напрямки наукових досліджень з ІМ [15]:

— розвиток наукових концепцій в історично-просторовому аспекті, їх вплив на медичну теорію та практику; порівняння дослідження різних медичних теорій і результатів їх обґрунтування чи спростування [1; 4; 6];

— еволюція методів діагностики, лікування та профілактики захворювань, їх сучасний стан в історико-порівняльному аспекті;

— наукові й організаційні основи диференціації медичних спеціальностей, виникнення та розвиток наукових і клінічних шкіл, їх історична роль у житті суспільства та у розвитку медицини;

— розробка біобібліографічних проблем, дослідження

Рис. 2. Студенти 12-ї групи 1-го курсу медичного факультету — учасники конференції

діяльності видатних медиків, у т. ч. одеських, обґрунтування їх внеску в розвиток теоретичної, експериментальної, клінічної та профілактичної медицини й розробка персоналій учених [1; 3; 5; 7; 16] — розділу з відомостями про життєдіяльність ученого, його науково-літературну творчість, оцінку його ролі у розробці ідей і напрямів, у розвитку теорії та практики свого розділу медичної науки; проведення категоризації персоналій за датами і роками народження і смерті, за видами діяльності та за державною належністю; здійснення джерелознавчого аналізу (евристика); використання мовознавства;

— аналіз досягнень медичної теорії та практики взаємозв'язку з досягненнями природничих, точних і гуманітарних наук;

— аналіз впливу медицини та медиків, видатних представників професії на соціальний, політичний, культурний і духовний розвиток суспільства та людської цивілізації загалом; медицина, суспільство, цивілізація — культурологічна, духовна, філософська взаємозалежність і взаємозбагачення [15].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Эльяшевич Е. Г.* Проблема правильности проведения историко-медицинского метода исследования [Электронный ресурс] / Е. Г. Эльяшевич // БМЖ. – 2006. – № 2 (16). – Режим доступа : <http://www.itlab.anitex.by/msmi/bmm/02.2006/52.html>

2. *Бажора Ю. І.* Сучасні технології навчання / Ю. І. Бажора, О. В. Чернецька // Одеський медичний журнал. – 2010. – № 4 (120). – С. 33–37.

3. *Большой толковый словарь [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : <http://www.e-slovar.ru/about/>

4. *Верхратський С. А.* Історія медицини : навч. посібник / С. А. Верхратський, П. Ю. Заблудовський. – 4-те вид., випр. і доп. – К. : Вища шк., 1991. – 431 с.

5. *Википедия* : Критерии категоризации персоналий по государственной принадлежности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ru.wikipedia.org/wiki/

6. *Грибанов З. Д.* Источники изучения истории медицины и здравоохранения / З. Д. Грибанов. – М. : ЦиУВ, 1980. – 19 с.

7. *Грицкевич В. П.* С факелом Гиппократ / В. П. Грицкевич. – Мн. : Наука и техника, 1987. – С. 19.

8. *Журавель В. І.* Історіографія кафедри соціальної медицини, управління та економіки охорони здоров'я ОДМУ (до 80-річчя) / В. І. Журавель, О. В. Козаченко // Одеський медичний журнал. – 2003. – № 3 (77). – С. 109–114.

9. *Запорожан В. М.* Відроджуємо журнал, відроджуємо себе : вступна стаття / В. М. Запорожан // Одеський медичний журнал. – 1997. – № 1 (42). – С. 1.

10. *Запорожан В. М.* Одеському державному медичному університету 110 років / В. М. Запорожан // Одеський медичний журнал. – 2010. – № 4 (120). – С. 20–21.

11. *История медицины как наука, ее цели и задачи [Электронный ресурс]*. – БГМУ. – Режим доступа : http://www.stomatologia.by/istorija_medicini.html

12. *Кафедра соціальної медицини та медичного менеджменту ОДМУ* в період 2003–2008 рр. (до 85-річчя

кафедри) / О. В. Козаченко, Б. М. Стречень, В. І. Ткачук [та ін.] // Одеський медичний журнал. – 2009. – № 2 (112). – С. 77–83.

13. *Кресюн В. І.* Имя университета создают его ученые / В. И. Кресюн // Одеський медичний журнал. – 2010. – № 4 (120). – С. 25–28.

14. *Криштопа Б.* Проблеми української історії медицини / Б. Криштопа // Агапіт. – 1994. – № 1. – С. 4–6, 33–34.

15. *Паспорт спеціальності 14.02.04 – історія медицини* // Бюлетень ВАК України. – 2003. – № 7. – С. 6–7.

16. *Персоналия* — биографическая статья научного или научно-популярного справочного издания [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kroka.ru/html/p/personali8.html>

17. *Петров Б. Д.* Исследования по истории медицины / Б. Д. Петров // Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине ; под ред. Б. Д. Петрова, В. Д. Братуся, К. Ф. Дупленко. – К. : Гос. мед. изд-во УССР, 1954. – С. 19–36.

18. *Романова Н. О.* Пріоритетні напрямки наукової діяльності Одеського державного медичного університету / Н. О. Романова // Одеський медичний журнал. – 2010. – № 4 (120). – С. 28–33.

19. *Шальнова-Козаченко О. В.* Персоналія Миколи Федоровича Гамалії: одеський період життя і творчості / О. В. Шальнова-Козаченко // Одеський медичний журнал. – 2010. – № 5 (121). – С. 56–61.

20. *Шупик П. Л.* 300-летие воссоединения Украины с Россией и задачи советской медицинской общественности Украины / П. Л. Шупик // Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине ; под ред. Б. Д. Петрова, В. Д. Братуся, К. Ф. Дупленко. – К. : Гос. мед. изд-во УССР, 1954. – С. 9–16.

